

UTICAJ RELIGIJE NA STVARANJE JEVREJSKOG IDENTITETA

Sarajevo, oktobar 2017

Mr Kamhi David, red.prof.
Sarajevskog Univerziteta,
u penziji

Postankom ljudi na planeti pojavilo se krucijalno pitanje kako objasniti prirodne pojave i sve ostalo što se oko tih ljudi dešava. Strah koji su ljudi pokazivali kao reakciju na sve što je nepoznato, uslovio je ideje o nekoj višoj sili ili silama, koje upravljaju svijetom, ali i o tajanstvenim duhovima predaka. Tokom vremena te sile su nazvali bogovima. Bogovi su bili zamišljeni kao ljudska bića ili životinje, a često i u kombinacijama ljudskog i životinjskog tijela. Ta su izmišljena bića crtali po pećinama gdje su živjeli i pravili su njihove kipove. Tim kipovima su prinostili žrtve, često i žive ljude ne bi li ih umilostivili. Svaka tadašnja ljudska zajednica, porodična ili plemenska te je kipove držala u prostorijama gdje su živjeli i u raznim prilikama im se klanjali. Kod tih bogova je postojala hijerarhija tj. razlika u važnosti i koristi za datu zajednicu.

Postoji više hipoteza o pojavi jednog boga. Vjerovatno je taj bog bio ne samo najdominantniji nego i najkorisniji. Pojam jednog boga je bio samo jedna od emanacija duha naroda starog istoka. Veliki broj teologa i naučnika smatra da su se ideje o jednom bogu pojavile kod Sumera ili u Babilonu i Egiptu i da su tu ideju kasnije preuzeli Jevreji. Po ovim teorijama je monoteizam bio samo jedan ogranak politeizma, koji se rodio u hramovima pomenutih naroda, a potom je postao jevrejski. Po drugoj teoriji su Jevreji pojavom Abrahama (Avraama) prvi prihvatili spoznaju da na svijetu postoji samo jedan bog. Taj bog je stvorio svijet i sve što na njemu postoji; kosmos, nebo i zemlju kao i ostalo. Bog je stvorio i prvog čovjeka Adama od zemlje i udahnuo mu život, kao i njegovu ženu Havu od Adamovog rebra.

Osnovna postavka u Judaizmu je da i čovjek i priroda imaju značenje jer su stvoreni sa određenom namjerom. Da nema boga – tvorca, vasiona bi bila bez cilja i ljudsko postojanje bez svrhe, a život bez smisla i nade (*Psalm 127:1*).

Jevrejska vjera se na hebrejskom zove *Dat Moše ve Israel (Mojsijeva i Izraelova vjera)*. Potvrdu toga nalazimo u *Mišni 3*, gdje se u jednom dijelu govori o jedinstvu ljudskog porijekla, dajući time odgovor zašto je na početku stvaranja stvoren samo jedan čovjek. To se tumači time da je čovjek stvoren samo da bi se shvatilo da onaj koji uništi jednu čovječiju dušu, uništio je cijeli svijet, a onaj ko spasi jednu čovječiju dušu kao da je spasio cijeli svijet.

Osnovno pitanje u Judaizmu i jevrejskoj vjeri je ko je Jevrej i šta je Judaizam. Jevrej je pripadnik plemena Juda, Izraelac, tj. pripadnik naroda koji je živio u

Palestini od VI vijeka p.n.e. do II vijeka nove ere, lice koje po svom porijeklu ili konverzijom pripada jevrejskom narodu, dakle i pripadnik je Judaizma. Po mišljenju nekih rabina takav Jevrej ne mora imati nikakve veze sa nejevrejima, za razliku od druge grupe rabina koja smatra da je Jevrej neko kome je majka Jevrejka ili neko ko je zvanično prihvatio Judaizam i drži se zakona Tore i prihvata 10 božjih zapovjedi i 13 Majmonidesovih principa jevrejske vjere.

10 božjih zapovjedi su prema knjizi **Devarim** (5, 6-21) slijedeće:

1. *Ja sam Gospod Bog tvoj, koji sam te izveo iz zemlje egipatske, iz doma ropskoga. Nemoj preda mnogim imati drugih bogova!*
2. *Ne pravi sebi kipa ili bilo kakve slike onoga što je gore na nebu i što je dole na zemlji ili što je u vodi pod zemljom. Ne klanjaj im se i nemoj da im služiš, jer ja sam Gospod Bog tvoj, Bog revnjivi, zbog grehova otaca – koji mrze na me – pohodi sinove i trećeg i četvrtog kolena. A činim milost hiljadama koji me ljube i vrše zapovesti moje.*
3. *Ne izgovaraj ime Gospoda Boga Tvojega uzalud, jer Gospod neće oprostiti onome koji izgovori ime Njegovo uzalud.*
4. *Čuvaj dan šabata – odmora – da ga svetkuješ, onako kako ti je zapovedio Gospod Bog tvoj. Šest dana radi i svrši sve svoje poslove, a sedmi dan Šabat Gospoda Boga tvojega, ne vrši nikakva posla ni ti ni sin, ni kćer tvoja, ni sluga tvoj, ni sluškinja tvoja, ni vo tvoj, ni magarac tvoj, niti bilo koje goveče tvoje, ni došljak unutar dveri tvojih, da bi se odmorio sluga tvoj i sluškinja tvoja poput tebe, te da se setiš da si rob bio u zemlji egipatskoj i da te je otuda izveo Gospod Bog tvoj snažnom rukom i ispruženom mišicom. Zbog toga ti je zapovedio Gospod Bog tvoj da držiš dan Šabata – odmora.*
5. *Poštuj oca svoga i majku svoju, onako kako ti zapovedi Gospod Bog da bi ti se produžili dani i da ti dobro bude na zemlji koju ti daje Gospod Bog tvoj.*
6. *Ne ubij!*
7. *Ne čini preljube!*
8. *Ne kradi!*
9. *Ne svedoči lažno protiv bližnjeg svoga!*

10. *Ne poželi ženu bližnjeg svoga! I ne priželjkuj kuću bližnjega svoga, polje njegovo, ni slugu njegovog, ni sluškinju njegovu, ni vola njegovog, ni magarca njegovog, niti išta što je bližnjeg tvoga.*

(Prevod božjih zapovjedi sa hebrejskog jezika je preuzet iz knjige Eugena Verbera: **UVOD U JEVREJSKU VERU** – Beograd 5754/1993, Izdavač: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, Kralja Petra I br. 71a)

TRINAEST OSNOVNIH PRINCIPA JEVREJSKE VJERE PO MAJMONIDESU:

1. Vjerujem potpunom vjerom da je Bog Tvorac i Vladalac svih stvari. Jedini je On stvorio, stvara i stvaraće sve stvari.
2. Vjerujem potpunom vjerom da je Bog Jedan Jedini. Nema jedinstva poput Njegovog. On je naš Bog – Bio je, Jeste i Biće.
3. Vjerujem potpunom vjerom da Stvoritelj nije tjelesan i da na Njega ne možemo primijeniti ideje o tjelesnosti. Nema ničega što Mu je slično na bilo koji način.
4. Vjerujem potpunom vjerom da je Bog prvi i poslednji.
5. Vjerujem potpunom vjerom da samo Bogu treba upućivati molitve. Čovjek ne bi trebalo da se moli nikome ili ničem drugom.
6. Vjerujem potpunom vjerom da su sve riječi proroka istinite.
7. Vjerujem potpunom vjerom da su Mojsijeva proročanstva apsolutno istinita. On je bio najveći među prorocima kako onima prije njega tako i onima poslije njega.
8. Vjerujem potpunom vjerom da je cijela Tora koju imamo ona koja je dana Mojsiju.
9. Vjerujem potpunom vjerom da se Tora neće mijenjati i da Bog neće nikad dati neku drugu Toru.
10. Vjerujem potpunom vjerom da Bog poznaje sva čovjekova djela i misli. Zato je napisano: „ On je stvorio sva srca njihova, On i zna sva djela njihova.“ (Psalmi 33:15).
11. Vjerujem potpunom vjerom da Bog nagrađuje one koji drže Njegove zapovjesti i kažnjava one koji ih krše.
12. Vjerujem potpunom vjerom u dolazak Mesije. Koliko god trajalo, čekaću dan njihovog dolaska.
13. Vjerujem potpunom vjerom da će mrtvi oživjeti kada bude Božija volja.

Majmonidesovi principi su citirani iz knjige MAJMONIDOVİ PRINCIPI – Osnove jevrejske vere (Arije Kaplan) u izdanju „KNJIŽEVNO DRUŠTVO PISMO, Zemun 5762/2002.

Iz ovoga proizlazi da je Judaizam religija Jevreja što nije potpuno tačno. U širem smislu Judaizam je jevrejska tradicija i kultura u cjelosti. Judaizam u širem smislu nije monolitan jer unutar njega postoje razni pravci paralelno jedni uz druge, koji su često u konfliktu. Ti pravci su religiozni, politički i kulturni. Osim ove podjele postoje i druge. Danas postoje Jevreji koji poštuju sve tradicije i zakone Halahe, ali postoje i oni Jevreji koji ne prihvataju takav način vjerovanja. Oni se dijele na konzervativne i reformiste. Konzervativci vjeruju da su jevrejski zakoni trajni i ne podliježu promjenama, a reformisti i takozvani liberalni ili progresivni jevrejski pokreti smatraju da pojedinac može sam da bira zakone koje će poštovati, kao i tradiciju koju će slijediti i njegovati. Postoji i sekularna, humanistička varijanta Judaizma koja prihvata jevrejsku istoriju i tradiciju, ali se ne pridržava religioznih zakona u praktičnom životu. Važno je da su Jevreji koji vide svoju pripadnost Judaizmu samo na taj način, emotivno vezani za svoje jevrejsko nasljeđe koje im daje identitet.

Pripadnici jevrejske zajednice u BiH su i članovi nejevreji, kao i religiozni i sekularni koji poštuju tradiciju, što predstavlja raznovrsnost savremenog Judaizma i u svijetu.

Jevreji se još nazivaju djecom Izraela pošto su potomci praoca Jakova koji se zvao i Izrael.

ŠTA JE TO JEVREJSKI IDENTITET

Identitet se kao pojam izjednačuje sa pojmom istovjetnosti, a to znači pripadnost jednoj cjelini. Jevrejski identitet se održao i održava se svojim posebnim odlikama i vrijednostima. U svojoj istoriji od drugog vijeka nove ere do 1948 g. Jevreji nisu imali vlastitu domovinu te su živjeli među raznim drugim narodima. Zbog toga su se smatrali građanima svijeta i mogli su se osjećati, barem teoretski, da su svugdje kod kuće. U stvarnosti često su bili izdvojeni iz društva koje ih je okruživalo, posebno zbog svog porijekla i drugačijeg vjerovanja. Često su živjeli u getima (posebno izdvojenim dijelovima grada). Zbog ovakvog stanja i posebno teških uslova su u novije vrijeme ojačali i stekli neku vrstu sigurnosti, posebno poslije francuske revolucije i Napoleonovih

zakona. Na ovaj način su pomogli sami sebi da nauče i primijene nove načine odbrane svoga identiteta. To se i ranije dešavalo ali na drugi način. Osim prilagođavanja i mimikrije te formalnog prelaska u Hrišćanstvo i druge religije, ipak su kao Marani (srednjovjekovni španski konvertiti) u duši ostajali Jevreji, čak i pored asimilacije tj. ulaska u većinsko okruženje i dalje poštovali sve zakone Halahe. Interesantno je da su oni kažnjavali sami sebe tako da su prilikom konverzije uzimali za prezimena imena životinja (napr. Perera dolazi od peropas, Kabrera dolazi od riječi kabra-koza itd.) pored imena zanata i toponima. Neki su postali članovi raznih partija i ideologija kao što su marksizam, rojalizam i slični. Spolja su sekularizirali svoje ponašanje i pokušavali da žive kao i ostali koji ih okružuju, ali ipak su uspjeli da sačuvaju svoj jevrejski identitet. U 19.om vijeku su politički djelovali naročito u zemljama Evrope, nakon što su se prilagodili početku kapitalizma i stekli svojim radom relativno velike kapitale. Samim tim su postali glavni konkurenti ostalima. Ponovo su izazvali zavisti i mržnju i stekli nove protivnike i tako prouzročili razne pogrome i druge zločine naročito u Rusiji, Poljskoj, Ukrajini itd. Antisemitizam je tada ojačao u cijeloj Evropi osim u Otomanskoj imperiji. Jevreji su i na psihološkom planu postali neka vrsta žrtvenih jaraca koji treba da plate cijenu za sve neuspjehe i slabosti nejevreja. Kako u svakom zlu ima nešto dobro, ovakva situacija je bila uzrok porasta jevrejske samosvijesti naročito da nisu krivi i da neće da raspravljaju o svojoj odgovornosti sve dok na drugoj strani postoji dvolična i cinična tvrdnja antisemita da su samo Jevreji krivi za svakojako zlo koje se naokolo dešava. Interesantna je činjenica da su i socijalisti, komunisti, radikali i fašisti optuživali Jevreje da nemaju domovinu i da su kosmopoliti. Uslijed svih ovih dešavanja došlo je do krucijalnog pitanja kako riješiti „ jevrejsko pitanje“. Odgovor na ovo pitanje je bio polivalentan; asimilacija i utapanje u okolinu, gubitak identiteta ili čvrsto održavanje jevrejske samosvijesti i identiteta bez obzira na sekularizaciju, društvene norme ponašanja i jezika okoline ili na koncu prihvatiti cionizam ili naglašeni nacionalizam i to na osnovama istorijskih zakona Halahe i izvornog Judaizma. Asimilacija bi prouzrokovala totalno ili djelomično gubljenje (gašenje) jevrejskog identiteta i samim tim preuzimanje i usvajanje novih, kolokvijalnih običaja po aršinima vladajuće većine i na kraju davno isprobane jevrejske mimikrije u odnosu na društveni poredak – kapitalizam, marksizam ili neki drugi sistem. Jevrejski identitet bi se mogao očuvati djelomičnim usvajanjem društvenih normi vladajućih društvenih struktura vlasti ili vladajuće kulture

prvenstveno putem poznavanja jezika okružavajuće sredine. Na ovaj način društveni poredak ne bi zabranjivao jevrejsku vjeru, tradiciju, obrede, folklor i posebno psihologiju Jevreja u dijaspori. Ovaj način ne bi vodio u asimilaciju, nego upravo onome što je najvažnije, a to je uključivanje u sredinu ili drugim riječima mogućnost da se izađe iz jedne vrste učmalosti jevrejske sredine, pošto su Jevreji bili prepušteni sami sebi i napušteni i tako izloženi pogromima i hajkama raznih neprijatelja.

Pojavni oblici antisemitizma su, na osnovu raznih istraživanja, raznovrsni. Savremena sociologija poznaje slijedeće:

- a. Protujevrejska uvjerenja , postupci, vaspitanje i osjećanje
- b. Mržnja prema Jevrejima i svemu što je jevrejsko
- c. Usmeni i pismeni napadi na jevrejsku vjeru, tradiciju i kulturu
- d. Nepriznavanje ravnopravnosti učešća Jevreja u društvenim tokovima
- e. Nepravilno oduzimanje građanskih prava
- f. Ideološko-politički antisemitizam
- g. Pogromi i progoni
- h. Masovno i konačno istrebljenje (koncentracioni logori ili masovna ubistva)

Borba Jevreja protiv antisemitizma je tokom svjetske istorije bila ujedno i borba za očuvanje jevrejskog identitea. Ova borba je ujedno i borba za građanska prava i ravnopravnost. Ovu su borbu prvenstveno vodili Jevreji sami uz veću ili manju pomoć vrhunskih intelektualaca ali i dobronamjernih ljudi raznih profesija i nacionalnosti, naročito onih koji su bili u zajedničkim poslovima sa komšijama Jevrejima.

Bosansko-hercegovački Sefardi su u Otomanskoj imperiji, kao poseban milet, imali relativno veća prava nego drugi narodi. Čuvanje jevrejskog identiteta je bilo mnogo lakše nego kasnije. Za vrijeme austro-ugarske aneksije, dolaskom aškenaskih Jevreja, došlo je do izvjesnog rivaliteta između dvije jevrejske zajednice. Na samom početku i malo poslije, Aškenazi su, u društvenom smislu, bili privilegovani jer su govorili ne samo tada službeni njemački jezik, nego i druge jezike novog društvenog kruga; francuski, češki, poljski, ukrajinski, moldavski, mađarski itd. U vjerskom smislu među Sefardima i Aškenazima nije bilo mnogo problema pošto je svaka zajednica imala svoju religijsku tradiciju i

običaje kao i sinagoge. Tada identitet nije bio ugrožen kao u kasnijim periodima. Za vrijeme austro-ugarskog perioda u Bosni i Hercegovini nije bilo većih pojava antisemitizma. Javljali su se pojedinačni slučajevi u oblasti trgovine ili kupovine prostora za gradnju prvih fabrika ili za otvaranje privatnih ordinacija i advokatskih kancelarija za razliku od situacije u drugim zemljama regiona kao u Hrvatskoj ili Srbiji. Više antisemitskih novina je izlazilo u periodu od 1860 pa do stvaranja Jugoslavije. Primjer za to su bile srpske novine „Svetovid“ (1860 – 1870), „Zastave“ (1866 – 1929), „Vidovdan“ (1861 – 1876). Interesantno je da su najveći tadašnji srpski književnici Jovan Jovanović – Zmaj i Đura Jakšić ustali protiv autora antisemitskih članaka u tim novinama, za razliku od Jaše Tomića i Vase Pelagića (1833 – 1899), inače bogoslova, socijaliste i narodnog učitelja ali i antisemite. Bez obzira što su ga smatrali za veoma učenog čovjeka, 1879. g. je objavio knjigu pod naslovom „VJEROZAKONSKO UČENJE TALMUDA ILI OGLEDALO ČIVUTSKOG POŠTENJA“, u kojoj je u stvari citirao dotadašnje antisemitske tekstove raznih stranih autora. 1892.g. je objavljen pamflet „*Ne dajmo Srbiju čivutima*“ koga je napisalo nekoliko anonimnih „srpskih rodoljuba“.

U kraljevini Jugoslaviji je također izlazilo nekoliko antisemitskih novina od kojih je najagresivnija bila novina „Balkan“. Nakon 1933.g. i širenja fašizma u Njemačkoj i Italiji, u Jugoslaviji su izlazile novine „Vreme“ i „Zbor“(od 1935) koga su osnovali članovi ORJUNE čiji je vođa bio smederevski advokat Dimitrije Ljotić koji je, u duhu poznatog pamfleta „*Protokoli sionskih mudraca*“, o Jevrejima i takozvanom jevrejskom pitanju, objavio knjižicu „Drama savremenog čovječanstva“ 1940.g. u kojoj optužuje Jevreje za „masonstvo“ i zavjeru protiv fašističke organizacije „Zbor“. U Bosni i Hercegovini kao integralnom dijelu tadašnje Jugoslavije, su također izlazile ove novine kao i druge sa antisemitskim sadržajima. Isto se dešavalo i u Hrvatskoj.

Nakon početka II svjetskog rata, antisemitske pojave su postale enormne. U Jugoslaviji je počeo genocid u kome je uništeno 90 % jugoslavenskih Jevreja kao i totalan udar na jevrejski identitet koji je bio skoro uništen prema programu totalnog uništenja samih Jevreja. Ovo je važno za sve zemlje koje su bile pod njemačkom vojnom upravom. Samo uništenje je pratila odgovarajuća propaganda, ovaj put usmjerena prema najnižim slojevima tadašnjeg društva.

Odmah nakon okupacije Kraljevine Jugoslavije od strane raznih okupatora: Njemaca, Italijana, Mađara, Bugara itd., kao i pojave domaćih kvislinga, počeo je ustanak. U ustanku su učestvovali, pored ostalih naroda i narodnosti i Jevreji i to ne samo komunisti nego i ostali. Odlaskom u partizane mnogi su spasili svoje živote. Dugogodišnji komunisti Jevreji su u NOB-u kao i poslije rata zauzimali visoke položaje u civilnoj vlasti i armiji.

Nakon pobjede nad fašizmom i stvaranja nove Jugoslavije, nastupio je pedesetogodišnji miran period. Već prije 1990. g. počelo je jačanje raznih nacionalizama koji su uveliko doprinijeli do raspada socijalističke Jugoslavije. Jevreji su ostali bez zajedničke domovine i što je najvažnije bez formalne zaštite usvojenog nadnacionalnog jugoslavenskog sekularizma koji ih je ideološki odvajao od cionizma, kao i od poistovjećivanja sa politikom države Izrael. Ovakvim pojavama sve većeg nacionalizma i radikalizma kao i vraćanja istorije unazad te rastom ustaštva i četništva, relativno spokojstvo Jevreja je bilo dosta uzdrmano. Došlo je do raznih diskrapancija u svijesti Jevreja u smislu čuvanja identiteta. Uslijed ratnih događaja 1991 – 1996. Izvjestan broj jugoslavenskih Jevreja je otišao sa prostora koji su sačinjavali SFRJ, u Izrael, obećanu zemlju ali i u druge evropske zemlje i na druge kontinente. Jevrejske organizacije koje su bile udružene u Savez jevrejskih opština Jugoslavije, su i pored formiranja novih država, ostale u bliskoj vezi i zajedničkim akcijama pomogle olakšavanju života Jevreja u svakom pogledu. U tom periodu su se Jevreji koji tu žive vjekovima, prilagodili novom vremenu i okruženju i novim društvenim i političkim normama. Oni se nisu asimilirali ili utopili i što je najvažnije nisu izgubili svoj jevrejski identitet. Bez obzira na malu brojnost, prisustvo Jevreja se osjeća u dovoljnoj mjeri. U Bosni i Hercegovini su Jevreji sačuvali svoj identitet što im nije smetalo da se osjećaju i kao bosanski patrioti.

BIBLIOGRAFIJA

1. Arije Kaplan: MAJMONIDOVI PRINCIPI, Osnove jevrejske vjere
Izdanje: Književno društvo *Pismo*, Zemun, 5762-2002
2. Eugen Verber: UVOD U JEVREJSKU VERU, Beograd, 5754-1993
3. Harold C. Kushner: ŽIVJETI! – Kako žive i misle Židovi, izdanje Nakladni Zavod *Globus*, Zagreb 1997
4. Prof. Dr Aleksandar Stajić – Mr iuris Jakov Papo: UBISTVA I DRUGI ZLOČINI IZVRŠENI NAD JEVREJIMA U BOSNI I HERCEGOVINI U TOKU NEPRIJATELJSKE OKUPACIJE, izdanje Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu, 1566-1966
5. POLITIČKA ENCIKLOPEDIJA, Beograd 1975